

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2022. gada 25. martā

lietā Nr. 2021-25-03

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aldis Laviņš, tiesneši Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis, Artūrs Kučs, Anita Rodiņa un Irēna Kucina,

pēc sabiedrības ar ierobežotu atbildību „TAVEX” konstitucionālās sūdzības, pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 3. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, kā arī 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2022. gada 23. februāra tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumu Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” 3., 4. un 5. punkta (redakcijā, kas bija spēkā no 2015. gada 8. maija līdz 2020. gada 9. aprīlim) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam”.

Konstatējošā daļa

1. Ministru kabinets 2011. gada 8. novembrī pieņēma noteikumus Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” (turpmāk – Noteikumi Nr. 859), kas stājās spēkā 2011. gada 11. novembrī. Šo noteikumu 3. punktā tika noteikts apmērs, kādā valsts atlīdzina ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, savukārt 4. punkts noteica, ka valsts sedz

izdevumus par sniegtu juridisko konsultāciju šo noteikumu 3.1. apakšpunktā minētajā apmērā ne vairāk kā par piecām stundām vienas lietas ietvaros, bet 5. punktā bija paredzēts, ka valsts sedz izdevumus ne vairāk kā par piecu šo noteikumu 3.2., 3.3., 3.4., 3.5. un 3.6. apakšpunktā minēto dokumentu sastādīšanu vienas lietas ietvaros.

Ministru kabinets 2015. gada 5. maijā pieņēma noteikumus Nr. 210 „Grozījumi Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumos Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru”” (turpmāk – Noteikumi Nr. 210), kas stājās spēkā 2015. gada 8. maijā. Ar tiem Noteikumu Nr. 859 3. punkts izteikts šādā redakcijā: „Valsts atlīdzina izmaksas vienai personai šādā apmērā:

- 3.1. par sniegtu juridisko konsultāciju – 19,21 *euro* stundā;
- 3.2. par pieteikuma, blakus sūdzības vai administratīvā līguma (izlīguma) sastādīšanu – 32,01 *euro*;
- 3.3. par apelācijas sūdzības un pretapelācijas sūdzības sastādīšanu – 38,42 *euro*;
- 3.4. par kasācijas sūdzības sastādīšanu – 45,53 *euro*;
- 3.5. par tāda dokumenta sastādīšanu, kas nepieciešams lietas izlemšanai (iesniegumi, lūgumi vai paskaidrojumi (izņemot dokumentu par informācijas pieprasīšanu un šo noteikumu 3.2., 3.3. un 3.4. apakšpunktā minētos dokumentus)) – 25,61 *euro*;
- 3.6. par šo noteikumu 3.2., 3.3. un 3.4. apakšpunktā minēto dokumentu papildinājumu sastādīšanu – 25,61 *euro*;
- 3.7. par pārstāvību tiesas sēdē – 28,46 *euro* stundā;
- 3.8. par iepazīšanos ar lietas materiālu vienu sējumu tiesā vienas tiesas instances ietvaros – 19,21 *euro*.”

Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts minētajās redakcijās (turpmāk – apstrīdētās normas) bija spēkā līdz 2020. gada 9. aprīlim, kad stājās spēkā Ministru kabineta 2020. gada 7. aprīļa noteikumi Nr. 195 „Grozījumi Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumos Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru”” (turpmāk –

Noteikumi Nr. 195). Ar šiem noteikumiem apstrīdētās normas tika izteiktas jaunā redakcijā.

2. Pieteikuma iesniedzēja – sabiedrība ar ierobežotu atbildību „TAVEX” (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) – uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajam teikumam.

Pieteikuma iesniedzēja ir kapitālsabiedrība, kas savu komercdarbību veic valūtas pirkšanas un pārdošanas, zelta un sudraba pirkšanas un pārdošanas, kā arī zelta un sudraba juvelierizstrādājumu uzpirkšanas jomā. Pret Pieteikuma iesniedzēju tika ierosināta administratīvā pārkāpuma lieta, un tai tika piemērots sods. Pieteikuma iesniedzēja savas aizskartās tiesības aizstāvēja administratīvā pārkāpuma procesā un administratīvajā procesā, kura rezultātā iestādes lēmums tika atzīts par prettiesisku. Vienlaikus Pieteikuma iesniedzēja šā procesa ietvaros vērsusies arī Satversmes tiesā. Visa procesa laikā Pieteikuma iesniedzēja saņēmusi juridisko palīdzību, ko sniedzis zvērināts advokāts.

Pēc administratīvā pārkāpuma lietas galīgā nolēmuma Pieteikuma iesniedzēja vērsusies iestādē un administratīvajā tiesā ar lūgumu atlīdzināt tai ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas. Pieteikuma iesniedzējai juridiskās palīdzības izmaksas apstrīdētajās normās noteiktajā apmērā esot atlīdzinātas, tomēr šis apmērs esot nesamērīgi mazs, proti, apstrīdētās normas neparedzot atlīdzinājumu par advokāta sniegtās juridiskās palīdzības izdevumiem, kas administratīvā pārkāpuma procesā bijuši nepieciešami efektīvai lietas vešanai.

No Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertajām tiesībām uz taisnīgu tiesu izrietot valsts pienākums pieņemt tādas procesuālas tiesību normas, kuras efektīvi nodrošina tiesas pieejamību un atbilstoši kurām tiesa varētu taisnīgi izskatīt lietu. Valstij esot pienākums taisnīgi noregulēt tiesas procesa rezultātā radušos ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājumu, vērtējot šo izmaksu nepieciešamību un saprātīgumu.

Apstrīdētajās normās esot ietverts tiesību uz taisnīgu tiesu un tiesību saņemt kvalificētu juridisko palīdzību ierobežojums. Šis pamattiesību ierobežojums esot

noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu, tomēr tam neesot leģitīma mērķa. Lai arī apstrīdētās normas ir saistītas ar valsts budžeta izmaksām, tikai valsts budžeta līdzekļu efektīva izmantošana un izdevumu paredzamība vien nevarot tikt atzīta par pamatotu leģitīmo mērķi.

Kvalificētas juridiskās palīdzības izmantošana maksimāli sekmējot tiesas procesa norisi un veicinot taisnīga rezultāta sasniegšanu. To apliecinot arī Pieteikuma iesniedzējas situācija. Taču, ņemot vērā apstrīdētajās normās noteikto apmēru, kādā tiek atlīdzinātas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, persona varot izlemt, ka vispār nav vērts vērsties tiesā, jo tai netiks atlīdzinātas tās izmaksas, kas saprātīgi būtu nepieciešamas efektīvai lietas vešanai.

Pieņemot, ka apstrīdētās normas ir vērstas uz valsts budžeta līdzekļu efektīvu izmantošanu un juridiskās palīdzības sniedzēja izdevumu prognozējamību, tās esot uzskatāmas par neracionālu un nepiemērotu līdzekli. Valsts budžeta līdzekļu efektīva izlietošana un izdevumu prognozējamība vien neesot attaisnojums tam, lai neatlīdzinātu juridiskās palīdzības izmaksas, kas personai radušās un bijušas nepieciešamas efektīvai lietas vešanai. Privātpersonai labvēlīga rezultāta gadījumā valsts neko nevarot ietaupīt vai atsevišķās situācijās pat finansiāli iegūt. Pieteikuma iesniedzējai par juridiskās palīdzības izmaksām aprēķinātais pievienotās vērtības nodoklis vien jau esot bijis lielāks par tā atlīdzinājuma apmēru, kuru Pieteikuma iesniedzēja saņēmusi no valsts. Turklāt apstrīdētajās normās nemaz neesot noteikti visi ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu veidi, tās neparedzot tiesību piemērotāja rīcības brīvību izvērtēt konkrētās lietas sarežģītību un to, kā noritējis tiesas process vai lietas izskatīšana. Arī šobrīd spēkā esošajā Noteikumu Nr. 859 redakcijā paredzētie atlīdzinājuma apmēri esot mazāki nekā valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības gadījumā.

Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka valsts ar Noteikumiem Nr. 859 nav izpildījusi tās pienākumu paredzēt sociālajai realitātei un ekonomiskajai situācijai atbilstošu tiesisko regulējumu juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzināšanā. Tā, piemēram, Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1493 „Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzināmajiem izdevumiem un to izmaksas

kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 1493) esot regulāri pārskatīti un precizēti. Noteikumos Nr. 859 neesot paredzētas arī atkāpes no apstrīdētajās normās noteiktajiem apmēriem, piemēram, ņemot vērā lietas netipiskumu un sarežģītību, kā tas paredzēts Noteikumos Nr. 1493.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Ministru kabinets – uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Noteikumi Nr. 859 pamatā esot izstrādāti pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493, kas noteic valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidus, apjomu, samaksas apmēru un ar juridiskās palīdzības sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus, to apmēru un izmaksas kārtību.

Apstrīdētās normas esot vērtējamas tiesību uz pieeju tiesai tvērumā. No Satversmes 92. panta neizrietot valsts pienākums pilnībā segt personai visus ar juridisko palīdzību saistītos izdevumus. Atlīdzinot personai juridiskās palīdzības izmaksas, esot jāņem vērā valsts objektīvās iespējas šādus izdevumus segt un nodrošināt tiesvedības sistēmas efektīvu funkcionēšanu, ņemot vērā arī citu personu tiesības un pieejamos resursus, kā arī vienlīdzīgu attieksmi pret visām personām.

Noteikumos Nr. 859 paredzētie ierobežojumi attiecībā uz apmēru, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, esot noteikti, lai būtu iespējams prognozēt šo atlīdzināmo izmaksu apmēru un nodrošināt to savlaicīgu atlīdzināšanu. Šim atlīdzinājumam vajagot atspoguļot administratīvā pārkāpuma procesā nepieciešamo un saprātīgo juridiskās palīdzības izdevumu apmēru. Maksimāli atlīdzināmajiem juridiskās palīdzības izdevumiem vajagot būt noteiktiem saprātīgi un efektīvi, piesaistot valsts budžeta līdzekļus un vienlaikus ievērojot personu tiesības uz taisnīgu tiesu, kā arī novēršot iespēju šīs tiesības izmantot ļaunprātīgi.

Pieteikuma iesniedzējas administratīvā pārkāpuma lieta esot uzskatāma par netipisku un saistīta ar juridiskās personas profesionālās darbības veikšanu. Savukārt parastā administratīvo pārkāpumu lietā apstrīdētās normas darbojoties efektīvi. Netipiskos gadījumos, kā izskatāmās lietas pamatā esošajā gadījumā,

tiesību normu piemērotājam esot tiesības atkāpties no tiesisko seku īstenošanas un izvērtēt, vai netiek nepamatoti ierobežotas personas pamattiesības.

Valsts atbildība publisko tiesību jomā neesot absolūta un varot tikt ierobežota, jo esot jālīdzsvaro cietušās personas tiesības uz atlīdzinājumu un efektīva valsts funkciju realizācija bez papildu nastas nodokļu maksātājiem. Normatīvajam tiesību regulējumam esot jāparedz konkrētās atlīdzināmās summas vai maksimāli atlīdzināmās summas, tādējādi nodrošinot tiesisko stabilitāti valstī un valsts finanšu resursu efektīvu izmantošanu.

Apstrīdētās normas esot pieņemtas, pamatojoties uz likumā ietvertu pilnvarojumu un ievērojot normatīvajos tiesību aktos paredzēto kārtību. Apstrīdētajās normās ietvertajam pamattiesību ierobežojumam esot leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības un citu cilvēku tiesību aizsardzība. Pēc Ministru kabineta ieskata, nepastāv saudzējošāki līdzekļi, ar kuriem pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi varētu sasniegt vismaz tādā pašā kvalitātē. Proti, par saudzējošāku leģitīmā mērķa sasniegšanas līdzekli nevarot uzskatīt tādu līdzekli, kas no valsts prasītu papildu finanšu resursus. Par saudzējošāku līdzekli nevarot uzskatīt arī tādu regulējumu, kas vispār nenoteiktu ar juridisko palīdzību saistīto izmaksu atlīdzinājumu. Personas vēlmei saņemt lielāku vai visu ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājumu esot pretstatāmas valsts objektīvās iespējas to nodrošināt. Tādējādi arī Noteikumos Nr. 859, paredzot konkrētas summas, kas tiek atlīdzinātas privātpersonai par izdevumiem, kas saistīti ar juridisko palīdzību, esot ievērots gan samērīguma princips, gan arī nepieciešamība nodrošināt tiesisko stabilitāti.

Ministru kabinets piekrīt Pieteikuma iesniedzējas viedoklim, ka apstrīdētajās normās noteiktais juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzinājuma apmērs laika gaitā ir pārskatāms, ņemot vērā ekonomisko situāciju valstī. Tomēr šā atlīdzinājuma apmēram vajagot būt pietiekami skaidri noregulētam, lai tiesību normu piemērotājs varētu noteikt atlīdzināmās summas. Turklāt Ministru kabinets, konstatējot sociālu un ekonomisku nepieciešamību, apstrīdētajās normās noteikto juridiskās palīdzības izmaksu apmēru esot pārskatījis, pieņemot Noteikumus Nr. 195. Tajos noteiktais

apmērs, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, esot pēc iespējas vienādots ar Noteikumos Nr. 1493 noteikto apmēru.

4. Pieaicinātā persona – Saeima – uzskata, ka apstrīdētās normas ir atzīstamas par atbilstošām likumdevēja piešķirtajam pilnvarojumam un varētu tikt atzītas par atbilstošām Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, ciktāl tās atbilstoši mainīgajiem tiesiskajiem un faktiskajiem apstākļiem nodrošina līdzsvaru starp valsts finanšu līdzekļu efektīvu izmantošanu un tiesībām uz pieeju tiesai un kvalificētu juridisko palīdzību arī sarežģītās lietās.

Noteikumi Nr. 859 esot izdoti, pamatojoties uz Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma (turpmāk – Atlīdzināšanas likums) 7. panta trešajā daļā ietverto pilnvarojumu noteikt ar juridisko palīdzību saistīto izmaksu maksimālo apmēru. Konkrētajā gadījumā likumdevējs esot pilnvarojis izstrādāt regulējumu tiktāl, ciktāl tiek detalizēta likuma prasība, ka ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas atlīdzināmas ierobežotā apmērā, tādējādi nodrošinot gan personu tiesības saņemt atlīdzinājumu par izdevumiem, kas saistīti ar juridisko palīdzību, gan valsts finanšu resursu efektīvu izmantošanu.

Privātpersonai, kas lūdz atlīdzināt ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, Atlīdzināšanas likuma 7. panta trešajā daļā paredzētais mehānisms faktiski esot vienīgā iespēja saņemt valsts atbalstu juridiskās palīdzības jautājumu risināšanā. Tomēr valstij neesot pienākuma segt personai ar juridisko palīdzību saistītos izdevumus pilnā apmērā, jo šie izdevumi ne vienmēr uzskatāmi par adekvātiem, nepieciešamiem un faktiski atbilstošiem ieguldītajam darbam. Savukārt ierobežojumi attiecībā uz šo izmaksu atlīdzinājumu esot atkarīgi tieši no Ministru kabineta izvērtējuma un tā pieņemtajos noteikumos ietvertajām prasībām. Ministru kabinets esot tiesīgs noteikt apmēru, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, atbilstoši mainīgajiem tiesiskajiem un faktiskajiem apstākļiem Atlīdzināšanas likuma regulējuma ietvaros, sabalansējot valsts finansiālās iespējas un personām Satversmes 92. pantā garantētās tiesības uz pieeju tiesai un kvalificētu juridisko palīdzību.

5. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – pievienojas Ministru kabineta atbildes rakstā paustajiem apsvērumiem un uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

6. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – uzskata, ka likumdevējs apstrīdētajās normās nav noteicis faktiskajai ekonomiskajai situācijai atbilstošus kritērijus un apmēru, kādā valsts atlīdzina ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas.

Pēc tiesībsarga ieskata, apstrīdētajās normās ietvertajam pamattiesību ierobežojumam ir leģitīms mērķis – citu cilvēku tiesības saņemt atlīdzinājumu par juridiskās palīdzības izdevumiem. Izdodot Noteikumus Nr. 859, esot pieņemts, ka praksē apmērs, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, tiek noteikts pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493. Likumdevējs esot vēlējis, lai vienāds juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzinājuma apmērs tiktu noteikts gan situācijās, kad valsts ir nodrošinājusi personai juridisko palīdzību par valsts līdzekļiem, gan situācijās, kad valsts atlīdzina juridiskās palīdzības izdevumus personai. Tomēr Noteikumi Nr. 1493 kopš to spēkā stāšanās 2010. gada 1. janvārī esot grozīti ik gadu, bet Noteikumi Nr. 859 pēc būtības grozīti tikai 2020. gadā. Turklāt arī ar šiem grozījumiem neesot panākta vienveidība ar Noteikumiem Nr. 1493, kuros paredzētais maksimālais juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzinājuma apmērs vairākās pozīcijās esot būtiski atšķirīgs. No Ministru kabineta atbildes raksta izrietot arī tā nodoms saglabāt sākotnēji noteikto mērķi – Noteikumos Nr. 859 izmaksu apmēru noteikt pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493.

Atbilstoši labas likumdošanas principam tiesību normu izdevējam esot pienākums izstrādāt ilgtspējīgu tiesisko regulējumu. Viens no veidiem, kā to nodrošināt, esot regulējuma periodiska pārskatīšana un attiecīga grozīšana. Tā kā konkrētajā situācijā apstrīdētās normas esot saistītas ar noteiktu pakalpojumu izmaksu segšanu un šīs izmaksas mainoties līdz ar ekonomisko situāciju valstī, tas esot īpaši svarīgi.

Pieteikuma iesniedzējas situācija apliecinot, ka praksē ir iespējamas tādas lietas, kas neiekļaujas apstrīdētajās normās noteiktajos limitos. Likumdevējam

neesot pienākuma segt visas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, tomēr būtu jādomā par tādu skaidru kritēriju ieviešanu, pēc kādiem atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, lai tos piesaistītu faktiskajai ekonomiskajai situācijai, turklāt šie kritēriji būtu regulāri pārskatāmi. Tas līdz šim neesot ticis ievērots.

Pieteikuma iesniedzējai neesot liegtas tiesības uz pieeju tiesai pēc būtības, jo personām esot plaša rīcības brīvība juridiskās palīdzības sniedzēja izvēlē, tostarp iespēja izvēlēties savām finansiālajām iespējām atbilstošāko risinājumu. Tomēr likumdevējam būtu jā rūpējas par Noteikumos Nr. 859 ietvertā tiesiskā regulējuma periodisku pārskatīšanu, lai nodrošinātu juridiskās palīdzības izmaksu atbilstību sociālajai un ekonomiskajai realitātei, bet tas neesot ievērots arī spēkā esošajā Noteikumu Nr. 859 redakcijā. Tādēļ apmērs, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, būtu palielināms.

7. Pieaicinātā persona – Juridiskās palīdzības administrācija – savu funkciju ietvaros slēdz juridiskās palīdzības līgumus ar juridiskās palīdzības sniedzējiem. Samaksa par valsts sniegto juridisko palīdzību tiek noteikta saskaņā ar Noteikumiem Nr. 1493, kuri nosakot valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības veidus, apjomu, samaksas apmēru un atlīdzināmos izdevumus. Noteikumu Nr. 859 izstrādes materiāli apliecinot, ka šie noteikumi izstrādāti pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493.

Juridiskās palīdzības pieejamība esot būtiska tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa. Tas nozīmējot, ka tiesībām uz juridisko palīdzību jābūt tādām, lai tās, no vienas puses, nodrošinātu efektīvu pieeju tiesai, ļaujot personai kvalitatīvi nodrošināt savu tiesību un ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību, taču, no otras puses, tās nevarot būt absolūtas, proti, valsts atbalstam vajagot būt mērķētam, un tas varot tikt ierobežots.

Izstrādājot Noteikumus Nr. 1493, esot ņemti vērā Ministru kabineta 2008. gada 22. decembra noteikumi Nr. 1068 „Noteikumi par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzināmajiem izdevumiem un to izmaksas kārtību” (turpmāk – Noteikumi Nr. 1068). To izstrādei tikusi izveidota darba grupa, kas, pamatojoties uz veiktās izpētes rezultātiem, noteikusi juridiskās

palīdzības veidus, apjomu un atlīdzināmos izdevumus. Izstrādes ietvaros esot ņemts vērā, ka lietas var būt atšķirīgas, un, lai personai netiktu liegtas tiesības uz pieeju tiesai, noteikumos iekļauta norma, kas paredz tiesības juridiskās palīdzības apjomu palielināt. Vienlaikus darba grupā esot izstrādāts konkrēta valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības izdevumu apmēra ekonomiskais pamatojums. Ņemot vērā pieejamos valsts budžeta līdzekļus, esot noteikts arī pakāpenisks atlīdzināmo izmaksu apmēra palielinājums.

Noteikumi Nr. 1493 kopš stāšanās spēkā esot grozīti desmit reizes. Mainoties situācijai, nolūkā veicināt juridiskās palīdzības kvalitāti un nodrošināt tiesības uz pieeju tiesai tikuši noteikti jauni juridiskās palīdzības veidi, palielināts tās apjoms un samaksas apmērs.

8. Pieaicinātā persona – Latvijas Zvērinātu advokātu padome – uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Izskatāmās lietas pamatā esošais tiesību jautājums par juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzinājumu būtu vērtējams Satversmes 92. panta pirmā teikuma tvērumā, jo administratīvajā procesā un administratīvā pārkāpuma procesā tiesību uz brīvu pieeju tiesai tvērumā ietilpstot valsts pienākums atlīdzināt ar juridisko palīdzību saistītos izdevumus. Tomēr ar apstrīdētajām normām netiekot nodrošināta taisnīga un samērīga ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšana. Pieteikuma iesniedzējas situācijā piešķirtais apmērs, kādā tika atlīdzinātas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, esot tik mazs, ka varot uzskatīt – šīs izmaksas tai nemaz nav atlīdzinātas.

Visbiežāk administratīvā pārkāpuma lietas esot vienkāršākas, turpretī Pieteikuma iesniedzējas gadījumā gan procesa ilgums, gan prasījuma priekšmets apliecinot, ka arī šādās lietās personai var būt pamatota interese saņemt kvalificēta speciālista palīdzību. Turklāt personai labvēlīgais rezultāts šo interesi attaisnojot. Taču apstrīdētās normas neparedzot atlīdzības noteikšanā ņemt vērā citus būtiskus faktoros, kas ietekmē un attaisno radušās juridiskās palīdzības izmaksas. Minētais liecinot, ka kārtībai, kādā tiek atlīdzinātas izmaksas par juridiskās palīdzības sniegšanu administratīvajā procesā un administratīvā pārkāpuma procesā, jābūt pēc

iespējas individualizētai, lai katra procesa nianse un konkrētās izmaksas tiktu izvērtētas.

Ar apstrīdētajām normām noteiktais apmērs, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, kā arī izraudzītais atlīdzināšanas mehānisms neesot samērīgs. Izmaksām, ko atlīdzina valsts, būtu jāsasniedz tāds līmenis, lai personas tiesības uz brīvu pieeju tiesai nebūtu liegtas pilnībā. Valstij būtu jāņem vērā katra procesa specifika un nianse, lai izprastu, vai juridiskās palīdzības sniedzēja darbības bijušas objektīvi nepieciešamas.

Noteikumu Nr. 859 izstrādes materiāli apliecinot, ka šie noteikumi izstrādāti pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493. Taču Noteikumi Nr. 1493 par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības izmaksām kopš 2011. gada esot grozīti vairākkārt. Pēc Latvijas Zvērinātu advokātu padomes ieskata, šāda diferenciacija neesot pamatota. Šobrīd vidēji advokāta atlīdzība par vienu darba stundu Latvijā esot 60 *euro*. Apstrīdētās normas gan esot zaudējušas spēku, tomēr arī spēkā esošajā Noteikumu Nr. 859 redakcijā ietvertās un paaugstinātās atlīdzināmās juridiskās palīdzības izmaksas nenovēršot izskatāmajā lietā aktualizētos problēmjautājumus.

Secinājumu daļa

9. Pieteikumā apstrīdēta Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkta (redakcijā, kas bija spēkā no 2015. gada 8. maija līdz 2020. gada 9. aprīlim) atbilstība Satversmei. Pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, apstrīdētās normas ir savstarpēji cieši saistītas un kopsakarā veido vienotu tiesību institūtu – juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzinājuma apmēra tiesisko regulējumu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 10. lp.*). Arī Ministru kabinets un lietā pieaicinātās personas sniedza viedokli par apstrīdēto normu kā vienota tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmē ietvertajām tiesībām uz taisnīgu tiesu (*sk., piemēram, Ministru kabineta atbildes rakstu 1. sēj. 88.–103. lp. un Latvijas Zvērinātu advokātu padomes viedokli lietas materiālu 2. sēj. 1.–3. lp.*).

Noteikumi Nr. 859 noteic maksimālo apmēru, kādā ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas atlīdzina privātpersonai, ja tai valsts pārvaldes iestādes rīcības dēļ

nodarīts mantisks zaudējums vai personisks kaitējums. Šo noteikumu 3. punktā precizēti ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu veidi un apmērs, kādā valsts tos atlīdzina personai. Savukārt šo noteikumu 4. un 5. punktā paredzēts maksimālais apjoms, ko personai atlīdzina par šo noteikumu 3. punktā minētajām pozīcijām vienas lietas ietvaros. No minētā izriet, ka apstrīdētās normas kā vienots tiesiskais regulējums noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājumu privātpersonai vienas lietas ietvaros. Tāpēc izskatāmajā lietā ir pamats vērtēt apstrīdēto normu kā vienota tiesiskā regulējuma atbilstību Satversmei.

Apstrīdētās normas noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma veidus, apjomu un maksimālo apmēru. Ņemot vērā Pieteikuma iesniedzējas argumentāciju un izskatāmās lietas apstākļus, Satversmes tiesa secina, ka šajā lietā ir jāizvērtē apstrīdētajās normās noteiktā ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apmēra atbilstība Satversmei.

Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēs, vai apstrīdētās normas kā vienots tiesiskais regulējums, ciktāl tas noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apmēru privātpersonai vienas lietas ietvaros gadījumā, kad tai valsts pārvaldes iestādes rīcības dēļ nodarīts mantisks zaudējums vai personisks kaitējums, atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

10. Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir paredzēts: „Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.”

Satversmes 92. pantā minētais jēdziens „taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, „taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un „taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā lieta tiek izskatīta. Taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs tiesas process nozīmē valsts pienākumu paredzēt tiesiskās garantijas tiesiskuma un taisnīguma principu ievērošanai lietu izspriešanā un aptver vairākus elementus – savstarpēji saistītas tiesības (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija sprieduma lietā Nr. 2016-13-01 12. punktu*). Iztiesāšanas procesa taisnīgumam nebūtu nozīmes, ja netiktu nodrošināta šā procesa pieejamība. Tiesas pieejamības nodrošināšana ir veids, kā persona var īstenot savu tiesību un likumisko interešu

aizsardzību un panākt taisnīgumu – demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskās sistēmas galīgo mērķi (*sal. sk. Satversmes tiesas 2012. gada 20. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2011-16-01 8.1. punktu*).

Tiesības uz taisnīgu tiesu ietver ne tikai negatīvos, bet arī pozitīvos valsts pienākumus. Satversmes tiesa jau atzinusi, ka valstij ir pienākums izveidot neatkarīgas un objektīvas tiesu institūcijas un pienākums nodrošināt virkni procesuālo garantiju. Tas nozīmē, ka valstij ir jānosaka tiesiskais regulējums un, ja nepieciešams, jāparedz finansiālie un organizatoriskie resursi, lai nodrošinātu personai pieeju tiesai (*sal. sk. Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 18. punktu*).

Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības uz taisnīgu tiesu ir vispārējs tiesību princips. Šā panta teikumos ir ietverta daļa šā vispārējā tiesību principa konkretizācijas elementu, kas izskatāmajā lietā ir cieši saistīti. Lai gan izskatāmā lieta ir ierosināta par apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesai jāņem vērā arī citos šā panta teikumos garantētās tiesības, tostarp Satversmes 92. panta ceturtajā teikumā ietvertās ikviena personas tiesības uz advokāta palīdzību (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 26. marta sprieduma lietā Nr. 2019-15-01 13. punktu*). Noskaidrojot Satversmes 92. panta pirmā un ceturta teikuma saturu to kopsakarā, Satversmes tiesa ir secinājusi, ka ikviena tiesības uz advokāta palīdzību saprotamas kā personas subjektīvās tiesības uz kvalificētas juridiskās palīdzības saņemšanu. Tiesības saņemt kvalificētu juridisko palīdzību ir personas pamattiesības, kas nodrošina citu tiesību īstenošanu (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-04-01 secinājumu daļas 5. punktu un 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 19.4. punktu*). Tāpēc, nodrošinot personas tiesības uz pieeju tiesai, ir būtiski, lai vienlaikus tiktu nodrošinātas Satversmes 92. panta ceturtajā teikumā ietvertās personas tiesības izvēlēties sev atbilstošu pārstāvi lietā (*sal. sk. Satversmes tiesas 2003. gada 6. novembra sprieduma lietā Nr. 2003-10-01 secinājumu daļas 6. punktu*).

10.1. Satversmes tiesa vairākkārt norādījusi, ka Satversmes 92. panta pirmais teikums ir konkretizējams kopsakarā ar Eiropas Cilvēka tiesību un

pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6. pantu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru tā piemērošanā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 22. decembra sprieduma lietā Nr. 2017-08-01 12. punktu*). Konkretizējot Satversmes normu saturu, jāmeklē tāds risinājums, kas nodrošinātu Satversmes un Konvencijas normu harmoniju (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 12. marta sprieduma lietā Nr. 2019-13-01 14. punktu*).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt atzinusi, ka no Konvencijas 6. pantā nostiprinātajām tiesībām uz taisnīgu tiesu valstij izriet pozitīvs pienākums noteikt tiesisko regulējumu, kas nodrošinātu personai tiesības uz pieeju tiesai (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 9. oktobra sprieduma lietā „Airey v. Ireland”, pieteikums Nr. 6289/73, 25. un 27. punktu*). Ja tiesas procesa laikā radušies izdevumi ir pārāk lieli, tie var liegt personām iespēju izmantot tiesības uz tiesas pieejamību (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 16. novembra sprieduma lietā „Perdigão v. Portugal”, pieteikums Nr. 24768/06, 74. punktu*). No Konvencijas 6. pantā nostiprinātajām tiesībām uz taisnīgu tiesu izriet arī personas tiesības uz tādas juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzinājumu, kura bijusi nepieciešama valsts iestādes prettiesiskas rīcības dēļ (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020. gada 18. jūnija spriedumu lietā „Černius and Rinkevičius v. Lithuania”, pieteikumi Nr. 73579/17 un Nr. 14620/18, un 2006. gada 6. aprīļa sprieduma lietā „Stankiewicz v. Poland”, pieteikums Nr. 46917/99, 60. punktu*).

10.2. Latvijai, apzinoties Satversmes 68. panta otrajā daļā ietverto Eiropas Savienības tiesību pārākumu un pieņemot un piemērojot nacionālās tiesību normas, ir jāņem vērā demokrātiju stiprinoši Eiropas Savienības tiesību akti un Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā nostiprinātā to interpretācija (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 2018-11-01 16.2. punktu*).

Atbilstoši Līguma par Eiropas Savienību 6. panta 1. punktam Eiropas Savienība atzīst tiesības, brīvības un principus, kas izklāstīti Eiropas Savienības Pamattiesību hartā (turpmāk – Harta), un Hartai ir tāds pats spēks kā Līgumam par Eiropas Savienību un Līgumam par Eiropas Savienības darbību. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Hartā pēc būtības ir ietverti arī Eiropas Savienības vispārējie tiesību

principi (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2021. gada 13. novembra sprieduma lietā Nr. 2018-18-01 15.2.1. punktu*).

Hartas 47. panta pirmajā un otrajā daļā ir noteikts, ka ikvienai personai, kuras tiesības un brīvības, kas garantētas Savienības tiesībās, tikušas pārkāptas, ir tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību, ievērojot nosacījumus, kuri paredzēti šajā pantā. Ikvienai personai ir tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, tiesību aktos noteiktā tiesā. Ikvienai personai ir iespējas saņemt konsultāciju, aizstāvību un pārstāvību.

Efektīva tiesību aizsardzība tiesā ir Eiropas Savienības vispārējs tiesību princips, kas pamatots dalībvalstu kopīgās konstitucionālās tradīcijās, kā arī Konvencijas 6. un 13. pantā. Minētais princips attiecas arī uz dalībvalstīm, īstenojot Eiropas Savienības tiesību aktus (*sk.: Paskaidrojums par 47. pantu – Tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību un taisnīgu tiesu. Eiropas Savienības Pamattiesību hartu izstrādājušā Konventa 2007. gada 14. decembra Paskaidrojumi (2007/C303/02) attiecībā uz Pamattiesību hartu*). Tas nozīmē, ka tiesības uz tiesas pieejamību ir piemērojamas visās situācijās, kurās iesaistītas Eiropas Savienības tiesībās garantētās tiesības un brīvības. Minētais princips nozīmē arī to, ka Eiropas Savienības dalībvalstīm ir jāizveido tiesiskās aizsardzības līdzekļu sistēma un kārtība, kas nodrošina šo tiesību ievērošanu saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2007. gada 13. marta sprieduma lietā C-432/05 „Unibet” 37.–42. punktu*), un valsts tiesību akti nedrīkst mazināt tiesību efektīvu tiesisko aizsardzību (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2010. gada 22. decembra sprieduma lietā C-279/09 „DEB” 59. punktu*).

10.3. Izvērtējot valsts pienākuma saturu un valsts rīcības brīvības apjomu attiecībā uz juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzināšanu, secināms, ka no Satversmes 92. panta pirmā teikuma valstij izriet pienākums pieņemt tādas tiesību normas, kas taisnīgi noregulē ar juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzināšanu saistītos jautājumus (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 19.3. punktu*). Tas aptver arī valsts pienākumu noteikt atlīdzināmo ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu apmēru tā, lai vienlaikus tiktu nodrošinātas

arī personas tiesības saņemt kvalificētu juridisko palīdzību (*sal. sk. Satversmes tiesas 2015. gada 29. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-31-01 9.1. punktu*).

Līdz ar to no Satversmes 92. panta pirmā teikuma valstij izriet pienākums taisnīgi noregulēt juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzināšanu, kas ietver pienākumu noteikt atlīdzināmo ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu apmēru tā, lai tiktu nodrošinātas personas tiesības saņemt kvalificētu juridisko palīdzību.

11. Apstrīdētās normas skar valsts pozitīvo pienākumu noteikt tādu ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apmēra tiesisko regulējumu, kas nodrošina tiesas pieejamību un vienlaikus nodrošina arī personas tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valstij nav pienākuma pilnā apmērā atlīdzināt pilnīgi visus ar juridisko palīdzību saistītos izdevumus, kas radušies, apstrīdot un pārsūdzot administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 11. jūnija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-11-01 8. punktu*). Tiesas pieejamība būtībā tiek nodrošināta, ja personai ir pietiekami plašas iespējas izvēlēties juridiskās palīdzības sniedzēju no advokātu vidus un ja valsts ir izveidojusi tādu tiesisko regulējumu, kas gadījumā, kad lieta izšķirta personai par labu, paredz ar šo palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšanu saprātīgā apmērā (*sal. sk. Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 28. punktu*).

Izspriežot lietas, kas saistītas ar tiesībām uz pieeju tiesai, tostarp jautājumus par juridiskās palīdzības pieejamību, Eiropas Cilvēktiesību tiesa par nozīmīgu un Konvencijas satura noskaidrošanā vērā ņemamu avotu citstarp uzskata Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendāciju Nr. R(81) 7 „Par justīcijas pieejamības veicināšanas pasākumiem” (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 22. marta sprieduma lietā „Sialkowska v. Poland”, pieteikums Nr. 8932/05, 53. punktu*). Šajā rekomendācijā Eiropas Padomes Ministru komiteja ir norādījusi, ka, izņemot īpašus gadījumus, uzvarējušajai pusei principā vajadzētu atgūt no zaudējušās puses samaksātās nodevas un citus tiesāšanās izdevumus, tajā skaitā

izdevumus advokāta honorāra apmaksai, kas tai bijuši saprātīgi vajadzīgi procesa laikā (sk. Eiropas Padomes Ministru komitejas 1981. gada 14. maija rekomendācijas Nr. R(81)7 „Par justīcijas pieejamības veicināšanas pasākumiem” pielikuma „Principi” 14. punktu). Eiropas Cilvēktiesību tiesa arī lietās, kur zaudējusī puse ir valsts, norādījusi, ka valsts nedrīkst atstāt personu, kas bija nolēmusi uzsākt tiesvedību savu aizskarto tiesību aizstāvēšanai, neizdevīgākā situācijā kā pirms vēršanās tiesā. Valsts iestādes pieļautās kļūdas risks ir jāuzņemas valstij pašai, un kļūdas nedrīkst tikt novērstas uz attiecīgo personu rēķina (sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020. gada 18. jūnija sprieduma lietā „Černius and Rinkevičius v. Lithuania”, pieteikumi Nr. 73579/17 un Nr. 14620/18, 71. punktu). Tāpēc būtu jāatlīdzina tie ar juridisko palīdzību saistītie izdevumi, kas bijuši nepieciešami efektīvai lietas vešanai un kas ir radušies saprātīgā apmērā (sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2001. gada 10. maija sprieduma lietā „Z and others v. The United Kingdom”, pieteikums Nr. 29392/95, 134. punktu un 2016. gada 21. septembra sprieduma lietā „Khan v. Germany”, pieteikums Nr. 38030/12, 47. punktu).

Arī Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka, lemjot par apmēru, kādā atlīdzināmi ar juridisko palīdzību saistītie izdevumi, jāņem vērā, ciktāl šie izdevumi bijuši saprātīgi nepieciešami un ciktāl visi lietas dalībniekam radušies izdevumi nav pārmērīgi (sk. Eiropas Savienības Tiesas 2014. gada 13. februāra sprieduma lietā C-530/11 „Komisija/Apvienotā Karaliste” 47.–49. punktu).

Lai nodrošinātu tiesas pieejamību un tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību, likumdevējam jānosaka tāds tiesiskais regulējums, kas valsts prettiesiskas rīcības gadījumā personai, kurai par labu lieta ir izšķirta, nodrošinātu iespēju saņemt ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā.

Līdz ar to Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir ietverts likumdevēja pienākums pieņemt tādas tiesību normas, kas nodrošina ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā.

12. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam ir plaša rīcības brīvība ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu, tostarp to apmēra, noregulēšanā. Gadījumos, kad valstij no Satversmes 92. panta izriet pienākums veikt pasākumus šajā pantā ietvertu tiesību īstenošanai, Satversmes tiesa vērtē, vai valsts šo pienākumu ir izpildījusi. Turklāt tad, ja šis pienākums paredz izstrādāt un pieņemt konkrēta satura regulējumu, Satversmes tiesa vērtē šā pienākuma saturu un to, vai likumdevējs savu pienākumu ir izpildījis pienācīgi, tostarp ievērojot vispārējos tiesību principus (*sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 11. punktu un 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 19.4. punktu*).

Izskatāmās lietas pamatjautājums ir par to, vai Ministru kabinets ar apstrīdētajām normām, ciktāl tās noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apmēru, ir izpildījis Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertu pienākumu atbilstoši tiesībām uz pieeju tiesai noteikt tādu tiesisko regulējumu, kas valsts prettiesiskas rīcības gadījumā personai, kurai par labu lieta ir izšķirta, nodrošina iespēju saņemt ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā un vienlaikus nodrošina arī personas tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību.

Nemot vērā izskatāmās lietas pamatjautājumu un Satversmes 92. panta pirmā teikuma saturu, Satversmes tiesai ir jānoskaidro, vai:

1) ir veikti pasākumi, proti, noteikts tiesiskais regulējums, kas paredz ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšanu, ja šie izdevumi radušies valsts prettiesiskas rīcības rezultātā;

2) šie pasākumi veikti pienācīgi – atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām.

13. Lai izvērtētu, vai likumdevējs ir ievērojis rīcības brīvību un nodrošinājis tiesas pieejamību un tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību, Satversmes tiesai ir jānoskaidro, vai valsts ir veikusi pasākumus, proti, noteikusi tiesisko regulējumu, kas paredz ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšanu tad, ja šie izdevumi radušies valsts prettiesiskas rīcības rezultātā.

13.1. Atlīdzināšanas likumā ietverti zaudējuma atlīdzinājuma pamati, tā apmēra noteikšanas nosacījumi, kā arī kārtība, kādā iestāde izvērtē zaudējuma atlīdzināšanas gadījumus un pieņem lēmumu par zaudējuma atlīdzinājumu, kā arī nodrošina lēmuma par zaudējuma atlīdzinājumu izpildi. Šā likuma mērķis ir nodrošināt privātpersonai Satversmē un Administratīvā procesa likumā noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par mantisko zaudējumu vai nemantisko kaitējumu, kas tai nodarīts ar valsts pārvaldes iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību. Līdz 2018. gada 28. februārim, kad stājās spēkā 2018. gada 15. februāra likums „Grozījumi Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā”, šā likuma nosacījumi par to zaudējumu atlīdzināšanu, kuri privātpersonai nodarīti ar iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību, bija attiecināmi arī uz tādu zaudējumu atlīdzināšanu, kuri privātpersonai nodarīti ar iestādes prettiesisku lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā.

Atlīdzināšanas likuma izpratnē mantiskais zaudējums aptver arī izmaksas, kas saistītas ar juridisko palīdzību. Šā likuma 7. panta trešā daļa attiecas uz jebkuru privātpersonu un pamatā paredz ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšanu pēc tam, kad tiesvedības procesā ir konstatēts administratīvā akta vai iestādes faktiskās rīcības prettiesiskums (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 11. jūnija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-11-01 9. punktu*). Atbilstoši šai tiesību normai Ministru kabinetam ir piešķirts pilnvarojums noteikt atlīdzināmo ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu maksimālo apmēru.

13.2. Atbilstoši likumdevēja piešķirtajam pilnvarojumam apmērs, kādā nosakāma atlīdzība par konkrētu darbību veikšanu juridiskās palīdzības ietvaros, ir atkarīgs tieši no Ministru kabineta veiktā izvērtējuma un tā pieņemtajos noteikumos ietvertajām prasībām (*sk. Saeimas viedokli lietas materiālu 2. sēj. 14. lp.*).

Ministru kabinets 2011. gada 8. novembrī pieņēma Noteikumus Nr. 859, kas stājās spēkā 2011. gada 11. novembrī. Tajos bija noteikts privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālais apmērs gadījumā, ja valsts pārvaldes iestādes rīcības dēļ privātpersonai nodarīts mantisks zaudējums vai personisks kaitējums. Ministru kabinets, izdodot šos noteikumus, ņēma vērā, ka

praksē pirms to pieņemšanas tiesību normu piemērotāji ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apmēru noteica pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493, kuros ietverts tiesiskais regulējums par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu, samaksas apmēru, atlīdzināmajiem izdevumiem un to izmaksas kārtību. Tāpēc arī Noteikumi Nr. 859 tika izstrādāti pēc analogijas ar Noteikumiem Nr. 1493 (*sk. Ministru kabineta noteikumu projekta Nr. TA-2432 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” sākotnējās ietekmes izvērtējumu (anotāciju)*). Pieņemot Noteikumus Nr. 1493, tika ņemts vērā jau Noteikumos Nr. 1068 ietvertais tiesiskais regulējums. Savukārt, izstrādājot Noteikumus Nr. 1068, tika veikta juridiskās palīdzības sniedzēju aptauja un veikts pētījums par juridisko pakalpojumu tirgus cenām, ņemot vērā arī katra tiesvedības procesa īpatnības. Pamatojoties uz izpētes rezultātiem, tika noteikti juridiskās palīdzības veidi, apjoms un atlīdzināmie izdevumi (*sk. Juridiskās palīdzības administrācijas viedokli lietas materiālu 2. sēj. 2. lp.*).

Pēc 2011. gada 8. novembra, kad Noteikumi Nr. 859 tika pieņemti, tie ir grozīti 2015. gadā, pieņemot Noteikumus Nr. 210. Tomēr ar šiem noteikumiem maksimālais juridiskās palīdzības izmaksu atlīdzinājuma apmērs netika grozīts pēc būtības, bet tikai pielāgots *euro* ieviešanai, aizstājot latus ar *euro* (*sk. Ministru kabineta noteikumu projekta Nr. TA-693 „Grozījumi Noteikumos Nr. 859” sākotnējās ietekmes izvērtējumu (anotāciju)*). Līdz brīdim, kad apstrīdētās normas tika piemērotas Pieteikuma iesniedzējai, tās vairs nav grozītas un tādējādi pēc būtības ir saglabāts sākotnēji pieņemtais tiesiskais regulējums.

Ministru kabinets 2020. gada 7. aprīlī pieņēma noteikumus Nr. 195, ar kuriem palielināja citstarp apstrīdētajās normās noteikto apmēru, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas. Pamatojot šo palielinājumu, Ministru kabinets uzsvēra, ka attiecīgo izmaksu apmērs neesot grozīts un palielināts kopš 2011. gada, tāpēc esot nepieciešams nodrošināt taisnīgu un samērīgu privātpersonai atlīdzināmo ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu noteikšanu un to pēc iespējas vienādot ar Noteikumiem Nr. 1493 (*sk. Ministru kabineta noteikumu projekta Nr. TA-373 „Grozījumi Noteikumos Nr. 859” sākotnējās ietekmes izvērtējumu (anotāciju)*).

Administratīvā tiesa bija vērsusi Ministru kabineta uzmanību uz Noteikumos Nr. 859 ietvertā tiesiskā regulējuma nepilnību. Piemērojot Noteikumus Nr. 859 (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2020. gada 9. aprīlim), tā atzina, ka Noteikumos Nr. 859 ir konstatējama nepilnība attiecībā uz gadījumu, kad juridiskās palīdzības sniedzējs ir pievienotās vērtības nodokļa maksātājs. Tāpēc, lai novērstu šādu nepilnību, pēc analogijas būtu piemērojams Noteikumu Nr. 1493 tiesiskais regulējums. Tādējādi, novēršot situācijas, kad privātpersonai netiek atmaksāta pilna summa par saņemto juridisko palīdzību, jo tajā netiek ieskaitīts pievienotās vērtības nodoklis, Noteikumos Nr. 859 būtu nosakāms, ka pievienotās vērtības nodokļa summa ir pieskaitāma samaksai par juridiskās palīdzības sniegšanu (*sk. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2019. gada 18. oktobra spriedumu un blakus lēmumu lietā Nr. SKA-227/2019*). Minētās atziņas Ministru kabinets ņēmis vērā, pieņemot Noteikumus Nr. 195, un paredzējis, ka papildus Noteikumu Nr. 859 3. punktā minētajām izmaksām valsts atlīdzina arī pievienotās vērtības nodokļa summu, ja juridiskās palīdzības sniedzējs ir reģistrējies kā pievienotās vērtības nodokļa maksātājs un savā rēķinā par sniegto juridisko palīdzību šo nodokli ir iekļāvis.

Līdz ar to Ministru kabinets ir noteicis tiesisko regulējumu, kas paredz ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšanu, ja šie izdevumi radušies valsts prettiesiskas rīcības rezultātā.

14. Lai izvērtētu, vai šie pasākumi ir veikti pienācīgi, proti, atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām, Satversmes tiesai jānoskaidro, vai Ministru kabineta noteiktais tiesiskais regulējums, atbilstoši kuram valsts atlīdzina ar juridisko palīdzību saistītos nepieciešamos izdevumus, nodrošina tiesas pieejamību un tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību, kā arī paredz šo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā gadījumā, ja šie izdevumi radušies valsts prettiesiskas rīcības rezultātā.

No lietas materiāliem izriet, ka pēc tam, kad administratīvā pārkāpuma lietā tika konstatēta Valsts ieņēmumu dienesta prettiesiska rīcība, izņemot Pieteikuma iesniedzējai piederošo zeltu (monētas un stieņus), Pieteikuma iesniedzēja vērsās

iestādē un tiesā, lai saņemtu ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājumu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 4.–5. lp.*).

Pieteikuma iesniedzējai atbilstoši apstrīdētajām normām tika aprēķināts ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājums. No lietas materiāliem izriet, ka Pieteikuma iesniedzēja saņēmusi ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājumu 421,86 euro apmērā (*sk. Valsts ieņēmumu dienesta 2017. gada 17. janvāra lēmumu lietas materiālu 2. sēj. 109. lp., Administratīvās rajona tiesas 2017. gada 30. janvāra spriedumu lietā Nr. A420169717 lietas materiālu 2. sēj. 45. lp. un Administratīvās apgabaltiesas 2018. gada 9. oktobra spriedumu lietā Nr. A420169717 lietas materiālu 2. sēj. 57. lp.*). Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka tai zvērināts advokāts sniedzis juridisko palīdzību 334,4 stundu apjomā un tiesvedība ilgusi vairāk nekā astoņus gadus. Lai aizstāvētu savas aizskartās tiesības un panāktu sev labvēlīgu rezultātu – valsts iestādes prettiesiskas rīcības konstatāciju –, Pieteikuma iesniedzēja vienas un tās pašas lietas ietvaros vērsusies gan administratīvajā tiesā, gan vispārējās jurisdikcijas tiesā, gan Satversmes tiesā. Tāpēc faktiski radušies ar juridisko palīdzību saistītie izdevumi esot ievērojami lielāki, proti, vairāk nekā 22 tūkstoši euro, ieskaitot pievienotās vērtības nodokli (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 4. lp. un 2. sēj. 101. lp.*).

14.1. Pieteikuma iesniedzēja un lietā pieaicinātās personas uzsver, ka apstrīdētās normas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzināšanu saprātīgā apmērā. Apstrīdētajās normās neesot noteikts pienācīgs ar juridisko palīdzību saistīto atlīdzinājamo izdevumu apmērs, jo tās liedzot saņemt lielāku atlīdzinājumu netipiskās un sarežģītās lietās, par kādu būtu atzīstama Pieteikuma iesniedzējas tiesiskā situācija. Apmērs, kādā tiek atlīdzināti šie izdevumi, neesot atbilstošs sociālajai realitātei un ekonomiskajai situācijai valstī (*sk., piemēram, Pieteikuma iesniedzējas papildu viedokli lietas materiālu 2. sēj. 162.–163. lp. un Latvijas Zvērinātu Advokātu padomes viedokli lietas materiālu 2. sēj. 19. lp.*).

Ministru kabinets norāda, ka Noteikumos Nr. 859 ietvertās atlīdzināmās izmaksas ir uzskatāmas par atbilstošu atlīdzinājumu un tās noteiktas, balstoties uz saprātīgiem apsvērumiem, kas vērsti uz valsts finanšu resursu efektīvu izmantošanu, kā arī sabiedrības un indivīda interešu saskaņošanu. Tomēr Ministru

kabinets piekrīt, ka Pieteikuma iesniedzējas gadījums, kad tai labvēlīgs tiesas nolēmums tika panākts ļoti ilgā tiesas procesā, būtu uzskatāms par netipisku. Tomēr, nosakot ar juridisko palīdzību saistītos atlīdzināmos izdevumus, esot jāņem vērā valsts budžeta intereses un iespēja prognozēt izdevumus, kā arī jānodrošina vienlīdzīga attieksme pret visām personām (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 100. lp.*).

14.2. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesiskumam neatbilstu ne tāda situācija, ka valsts vispār nenoteiktu nekādu kārtību tiesāšanās izdevumu atlīdzināšanai, nedz arī tāda situācija, ka valsts paredzētu pilnā apmērā atlīdzināt pilnīgi visus ar juridisko palīdzību saistītos izdevumus bez jebkādas izvērtēšanas (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 19.3. punktu*). Tomēr no Satversmes 92. panta neizriet, ka ikvienai tiesību normai vajadzētu būt formulētai kā absolūti precīzai instrukcijai. Lai cik precīzi un skaidri būtu formulētas tiesību normas, to saturs vienmēr būs noskaidrojams tiesību normu interpretācijas ceļā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2019. gada 21. februāra sprieduma lietā Nr. 2018-10-0103 18.1. punktu*).

14.2.1. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka, vērtējot ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma saprātīgo apmēru katrā konkrētajā lietā, jāņem vērā tas, cik attiecīgā lieta ir sarežģīta un kādi tiesību jautājumi tajā risināti, kā arī tas, kā noritējis tiesas process (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2005. gada 19. oktobra sprieduma lietā „Roche v. The United Kingdom”, pieteikums Nr. 32555/96, 182.–185. punktu un 2001. gada 10. maija sprieduma lietā „Z and others v. The United Kingdom”, pieteikums Nr. 29392/95, 134. punktu*). Arī Eiropas Savienības Tiesa norādījusi, ka tiesai katrā lietā ir jāveic juridiskās palīdzības izdevumu apmēra objektīva analīze, proti, jānovērtē, cik objektīvi un atbilstoši konkrētās lietas apstākļiem pamatoti šie izdevumi ir radušies, tostarp jānovērtē arī piemērojamā tiesiskā regulējuma un procedūru sarežģītība (*sk. Eiropas Savienības Tiesas 2013. gada 11. aprīļa sprieduma lietā C-260/11 “Edwards un Pallikaropoulos” 40.–42. punktu*).

Tiesas lietas sarežģītības novērtēšana ir tiesas prerogatīva. Tieši tiesa, kuras kompetencē ir lietas izskatīšana pēc būtības, vislabāk redz, kādas pūles ir nepieciešamas pareizai lietas izskatīšanai, un var novērtēt, cik lietderīga tiesas

procesā varētu būt bijusi juridiskās palīdzības sniegšana pieteicējam (*sk. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2011. gada 6. maija sprieduma lietā Nr. SKA-155/2011 13.2. punktu*). Jāņem vērā, ka personu nolīgtā samaksa par juridisko palīdzību pati par sevi ne vienmēr ir adekvāta nepieciešamajam un faktiski ieguldītajam darbam. Līdz ar to, lemjot par personai piešķiramā atlīdzinājuma apmēru, ir nepieciešams, no vienas puses, nodrošināt ikviena indivīda tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību un, no otras puses, saprātīgi un efektīvi izmantot valsts budžeta līdzekļus (*sk. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2020. gada 20. novembra rīcības sēdes lēmumu lietā Nr. SKA-398/2020 lietas materiālu 1. sēj. 59.–60. lp.*).

Juridiskās palīdzības izdevumi ir procesuāla rakstura izmaksas, kas personai rodas tādēļ, ka persona izvēlējusies aizsargāt savas tiesības tiesā, lai tā izvērtētu tiesību aizskāruma pamatotību (*sk.: Priekulis J. Efektīvs tiesību aizsardzības līdzeklis pret likumu. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2021, 365.–366. lpp.*). Šie izdevumi var būt ļoti dažādi un ir atkarīgi no vairākiem apstākļiem gan atsevišķi, gan to kopsakarā, piemēram, no konkrētajiem faktiskajiem apstākļiem, tiesvedības procesa veida un gaitas, izraudzītā juridiskās palīdzības sniedzēja prakses vietas, reputācijas, kā arī praktizēšanas ilguma (*sal. sk. Konceptuālā ziņojuma par advokātu procesa ieviešanu atsevišķās civillietu kategorijās 3. pielikumu un tiesībsarga viedokli lietas materiālu 2. sēj. 10. lp.*).

Ministru kabinets Noteikumos Nr. 859 ir noteicis maksimālo apmēru, kādā atlīdzināmas ar juridiskās palīdzības izdevumiem saistītās izmaksas. Tiesiskas valsts principa konkretizācija ietver to, ka gadījumā, kad lieta izšķirta personai par labu, ir paredzēts zaudējušās puses pienākums atlīdzināt personai ar saņemto juridisko palīdzību saistītos nepieciešamos izdevumus saprātīgā apmērā. Tā kā ar juridisko palīdzību saistītie izdevumi ne vienmēr ir objektīvi pamatoti, tiesību normu piemērotāja kompetencē ir lietā objektīvi nepieciešamo izdevumu izvērtēšana. Likums tiesību normu piemērotājam piešķir plašas tiesības izvērtēt atlīdzināmos izdevumus un noteikt nevis pilnīgu, bet gan lietas apstākļiem atbilstošu izdevumu apmēru, proti, konkrētos lietas apstākļus vērtēt kopsakarā ar

nepieciešamajiem juridiskās palīdzības izdevumiem un noteikt to atlīdzinājumu saprātīgā apmērā.

Administratīvo tiesu kompetencē ir lemšana par apmēru, kārtību vai veidu, kādā privātpersona ir tiesīga saņemt atlīdzību par juridiskās palīdzības izdevumiem, kas tai radušies, vēršoties pret pretiesisku administratīvo aktu vai pretiesisku iestādes faktisko rīcību (*sal. sk. Satversmes tiesas 2010. gada 11. jūnija lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-11-01 8. punktu*). Tomēr, vērtējot jautājumu par to pieteicējam nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu, kuri izpaužas kā izdevumi par juridiskās palīdzības saņemšanu, tiesai jāņem vērā, ka Noteikumos Nr. 859 ir noteikts ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu maksimālais apmērs (*sk., piemēram, Administratīvās apgabaltiesas 2021. gada 10. martā spriedumu lietā Nr. A420225219 un Administratīvās rajona tiesas 2021. gada 6. septembra spriedumu lietā Nr. A42-01856-21/20*). Gan no apstrīdēto normu teksta, gan no šo normu piemērošanas prakses izriet, ka tiesību normu piemērotājs ar juridisko palīdzību saistītos atlīdzināmos izdevumus noteic, ievērojot to, ka likumdevējs nepārprotami paredzējis šo izdevumu atlīdzināšanu tikai tādā apmērā, kas nepārsniedz apstrīdētajās normās noteikto taksi.

14.2.2. Šā sprieduma 13. punktā jau secināts, ka Noteikumi Nr. 859 izstrādāti pēc līdzības ar noteikumiem par valsts nodrošināto juridisko palīdzību. Ministru kabinets atzinis, ka ir pamatoti salīdzināt Noteikumos Nr. 1493 un Noteikumos Nr. 859 noteiktos atlīdzinājuma apmērus. Ja valsts spēj nodrošināt adekvātu juridisko palīdzību par attiecīgu atlīdzību, tad nav pamata uzskatīt, ka atlīdzināmajiem izdevumiem vajadzētu būtiski atšķirties (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 93. lp.*).

Taču Noteikumu Nr. 1493 18. punkts aptver arī tādus gadījumus, kad pieļaujami izņēmumi no šajos noteikumos paredzētā maksimāli atlīdzināmā apjoma vienas lietas ietvaros. Šajā normā, ņemot vērā to, ka katra lieta ir atšķirīga un ka personai nedrīkst tikt liegtas tiesības uz pieeju tiesai, ir paredzētas tiesību normu piemērotāja tiesības noteiktos gadījumos ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apjomu palielināt (*sk. Juridiskās palīdzības administrācijas viedokli lietas materiālu 2. sēj. 2. lp.*). Tādējādi tiesību normu piemērotājam ir piešķirta

kompetence lemt par lielāku un konkrētajai lietai atbilstošu ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu. No apstrīdēto normu izstrādes materiāliem neizriet, ka Ministru kabinets būtu vērtējis nepieciešamību līdzīgu tiesisko regulējumu ietvert arī Noteikumos Nr. 859. Tāpat Ministru kabinets šo nepieciešamību nav apsvēris, pieņemot Noteikumus Nr. 195, ar kuriem paaugstinājis apmēru, kādā atlīdzināmi ar juridisko palīdzību saistītie izdevumi, lai gan ir norādījis, ka tie pēc iespējas jāvienādo ar Noteikumos Nr. 1493 ietvertu tiesisko regulējumu (*sk. Ministru kabineta noteikumu projekta Nr. TA-373 „Grozījumi Noteikumos Nr. 859” sākotnējās ietekmes izvērtējumu (anotāciju)*).

Ministru kabinetam ir rīcības brīvība noteikt apmēru, kādā atlīdzināmi ar juridisko palīdzību saistītie izdevumi, tomēr tiesiskajam regulējumam ir jābūt tādām, kas tiesību normu piemērotājam ļautu vērtēt katru individuālo ar juridiskās palīdzības izdevumu atlīdzinājumu saistīto gadījumu un, ņemot vērā lietā radušos nepieciešamo izdevumu objektīvu pamatotību, noteikt to atlīdzinājumu saprātīgā apmērā. Tādējādi tiktu nodrošināts līdzsvars starp valsts finanšu līdzekļu efektīvu izmantošanu un personas tiesībām uz pieeju tiesai un tiesībām uz kvalificētu juridisko palīdzību.

No izskatāmās lietas apstākļiem un apstrīdēto normu izstrādes materiāliem neizriet, ka Ministru kabinets būtu vērtējis personas tiesības saņemt ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, kas, ņemot vērā individuālos lietas apstākļus, nodrošinātu personas tiesības saņemt ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu arī lielākā apjomā vai apmērā.

14.3. Ministru kabinetam, ņemot vērā tā rīcības brīvību ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma noteikšanā, ir jāievēro tiesiskas valsts princips un vienlaikus jālīdzsvaro valsts budžeta iespējas ar Satversmes 92. pantā ietvertajām personas tiesībām uz pieeju tiesai un tiesībām saņemt kvalificētu juridisko palīdzību.

Tiesiskas valsts princips prasa, lai lietas tiktu izskatītas tādā kārtībā, kas nodrošinātu to taisnīgu un objektīvu izspiešanu (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 9. janvāra sprieduma lietā Nr. 2013-08-01 6. punktu*). Šis princips ietver sevī gan

taisnīgumu, gan tiesisko stabilitāti (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 secinājumu daļas 8. punktu*). Arī Konvencija garantē tiesības, kas ir ne tikai teorētiskas, bet arī praktiskas un efektīvas (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020. gada 18. jūnija sprieduma lietā „Černius and Rinkevičius v. Lithuania”, pieteikumi Nr. 73579/17 un Nr. 14620/18, 68. punktu*).

Taisnīga rezultāta sasniegšanu un tiesas procesa ekonomiju sekmē kvalificētas juridiskās palīdzības izmantošana. Turklāt persona, kas uzskatāma par zaudējušo pusi, tiek pasargāta no pienākuma segt nepamatotus vai nesamērīgus izdevumus. Šādā veidā tiek sekmēta tiesas procesa raitāka norise un stiprināta tiesu varas loma sabiedrībā, vienlaikus nodrošinot demokrātiskas valsts iekārtas netraucētu funkcionēšanu (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 9. janvāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 28. punktu*). Arī Eiropas Padomes Ministru komiteja noteikusi, ka nevienam prāvníekam nedrīkstētu liegt izmantot jurista palīdzību (*sk. Eiropas Padomes Ministru komitejas 1981. gada 14. maija rekomendācijas Nr. R(81)7 „Par justīcijas pieejamības veicināšanas pasākumiem” pielikuma „Principi” 4. punktu*).

Tiesības saņemt ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā gadījumā, ja šie izdevumi radušies valsts prettiesiskas rīcības rezultātā, ir būtisks tiesību uz pieeju tiesai elements, kas personām demokrātiskā tiesiskā valstī nodrošina tiesības uz taisnīgu tiesu. Konkrētajā gadījumā apstrīdētās normas ir saistītas ar tādu noteiktu pakalpojumu izmaksu segšanu, kuras brīvajā tirgū, mainoties ekonomiskajai situācijai valstī, ir pakļautas izmaiņām (*sk. tiesībsarga viedokli lietas materiālu 2. sēj. 8. lp.*). Ministru kabinetam ir pienākums periodiski apsvērt, vai tā noteiktais ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu atlīdzinājuma apmērs ir samērīgs un joprojām atbilst sociālajai realitātei un personas tiesībām uz pieeju tiesai un tiesībām uz kvalificētu juridisko palīdzību, kā arī to, vai šajā jomā spēkā esošo tiesisko regulējumu nevajadzētu pilnveidot (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2014. gada 9. janvāra sprieduma lietā Nr. 2013-08-01 18.2. punktu un 2018. gada 18. oktobra sprieduma lietā Nr. 2017-35-03 18. punktu*).

Noteikumi Nr. 1493 kopš to stāšanās spēkā 2010. gada 1. janvārī ir grozīti gandrīz katru gadu. Mainoties situācijai, lai veicinātu juridiskās palīdzības kvalitāti un nodrošinātu tiesības uz pieeju tiesai, tika noteikti arvien jauni juridiskās palīdzības veidi, palielināts tās apjoms un samaksas apmērs (*sk. Juridiskās palīdzības administrācijas viedokli lietas materiālu 2. sēj. 2.–3. lp.*). Tātad Ministru kabinets ir regulāri izvērtējis Noteikumos Nr. 1493 ietverto ar juridisko palīdzību saistīto atlīdzinājuma apmēru atbilstoši pieejamiem valsts budžeta līdzekļiem nolūkā nodrošināt personas tiesības uz pieeju tiesai un tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību. Tomēr, kā secināts šā sprieduma 13.2. punktā, apstrīdētās normas Ministru kabinets nebija grozījis līdz brīdim, kad tās piemērotas Pieteikuma iesniedzējai, proti, līdz 2017. gada 17. janvārim. Tādējādi pēc būtības bija saglabāts sākotnēji 2011. gadā pieņemtais tiesiskais regulējums.

Atbilstoši tiesiskas valsts principam, lai tiktu nodrošinātas personas tiesības uz pieeju tiesai un tiesības saņemt kvalificētu juridisko palīdzību, tiesiskajam regulējumam ir jābūt tādām, kas neattur personu no vērsšanās tiesā vispār vai nerada tādu situāciju, ka pēc tiesas procesa persona nonāk finansiāli neizdevīgākā situācijā nekā pirms tam, ja personai radušies izdevumi ir bijuši objektīvi pamatoti un nepieciešami. Šāds tiesiskais regulējums sasniegtu mērķi – atlīdzināt ar juridisko palīdzību saistītos nepieciešamos izdevumus saprātīgā apmērā.

Tātad Ministru kabinets nav pienācīgi – atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām – noteicis tiesisko regulējumu, kas paredz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā.

Līdz ar to apstrīdētās normas, ciktāl tās neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

15. Pieteikuma iesniedzēja pieteikumā lūgusi atzīt Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punktu (redakcijā, kas bija spēkā no 2015. gada 8. maija līdz 2020. gada 9. aprīlim) par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Turklāt gan Pieteikuma iesniedzēja, gan vairākas lietā pieaicinātās personas vērsušas uzmanību

uz to, ka par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam būtu atzīstams arī Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu apmēru (*sk. tiesībsarga viedokli lietas materiālu 2. sēj. 9. lp. un Latvijas Zvērinātu advokātu padomes viedokli lietas materiālu 2. sēj. 19. lp.*). Proti, Noteikumu Nr. 859 3. punkts noteic, ka valsts atlīdzina izmaksas vienai personai šādā apmērā:

- 3.1. par sniegtu juridisko konsultāciju – 30 *euro* stundā;
- 3.2. par pieteikuma, blakus sūdzības vai administratīvā līguma (izlīguma) sastādīšanu – 50 *euro*;
- 3.3. par apelācijas sūdzības un pretapelācijas sūdzības sastādīšanu – 65 *euro*;
- 3.4. par kasācijas sūdzības sastādīšanu – 80 *euro*;
- 3.5. par tāda dokumenta sastādīšanu, kas nepieciešams lietas izlemšanai (iesniegumi, lūgumi vai paskaidrojumi (izņemot dokumentu par informācijas pieprasīšanu un šo noteikumu 3.2., 3.3. un 3.4. apakšpunktā minētos dokumentus)) – 26 *euro*;
- 3.6. par šo noteikumu 3.2., 3.3. un 3.4. apakšpunktā minēto dokumentu papildinājumu sastādīšanu – 26 *euro*;
- 3.7. par pārstāvību tiesas sēdē – 40 *euro* stundā;
- 3.8. par iepazīšanos ar lietas materiālu vienu sējumu vienas tiesas instances ietvaros – 20 *euro*.

Noteikumu Nr. 859 4. punkts noteic, ka valsts sedz izdevumus par sniegtu juridisko konsultāciju šo noteikumu 3.1. apakšpunktā minētajā apmērā ne vairāk kā par piecām stundām vienas lietas ietvaros. Savukārt šo noteikumu 5. punkts paredz, ka valsts sedz izdevumus ne vairāk kā par piecu šo noteikumu 3.2. līdz 3.6. apakšpunktā minēto dokumentu sastādīšanu vienas lietas ietvaros.

Tādējādi ar šīm normām Ministru kabinets ir palielinājis apmēru, kādā atlīdzināmas ar juridisko palīdzību saistītās izmaksas, mēģinot tiesisko regulējumu pēc iespējas pielīdzināt Noteikumiem Nr. 1493 (*sk. Ministru kabineta noteikumu projekta Nr. TA-373 „Grozījumi Noteikumos Nr. 859” sākotnējās ietekmes izvērtējumu (anotāciju)*). Lai arī lieta par Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkta (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas noteic ar juridisko

palīdzību saistīto izdevumu apmēru, atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normai (aktam) netika ierosināta, atzīstams, ka šajos punktos ietverts apstrīdētajām normām līdzīgs tiesiskais regulējums.

Satversmes tiesa secina, ka Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu apmēru, ir cieši saistīts ar apstrīdētajām normām un pēc būtības tās aizstāj. Minētie noteikumu punkti tāpat neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā. Proti, arī Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa) satur tādu tiesisko regulējumu, ko Satversmes tiesa ir atzinusi par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

No procesuālās ekonomijas principa izriet, ka nebūtu lietderīgi atkārtoti lemt par jautājumiem, kas var tikt izlemti šīs lietas ietvaros. Satversmes tiesa ir secinājusi, ka prasījuma robežu paplašināšana spriedumā ir iespējama un pat nepieciešama, lai nodrošinātu efektīvu personas tiesību aizsardzību un sprieduma izpildi. Satversmes tiesas procesā iespējami gadījumi, kad ir pieļaujams un pat nepieciešams iziet ārpus prasījuma robežām, iekļaujot pārbaudē arī tādas normas, kuras nav tikušas apstrīdētas (*sal. sk. Satversmes tiesas 2021. gada 14. oktobra sprieduma lietā Nr. 2021-03-03 25. punktu*).

Satversmes tiesa *ex officio* prasījuma robežas var paplašināt, ievērojot zināmus kritērijus, visupirms „ciešās saistības koncepciju”. Lai secinātu, vai konkrētā gadījumā ir iespējams un nepieciešams paplašināt prasījuma robežas attiecībā uz citām normām, ir jānoskaidro: 1) vai tās normas, attiecībā uz kurām prasījums tiek paplašināts, ir tik cieši saistītas ar lietā apstrīdētajām normām, ka to izvērtēšana iespējama tā paša pamatojuma ietvaros vai nepieciešama konkrētās lietas izlemšanai; 2) vai prasījuma robežu paplašināšana ir nepieciešama Satversmes tiesas procesa principu ievērošanai (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 25. novembra sprieduma lietā Nr. 2010-06-01 17.1. punktu*).

Kā apstrīdētās normas, tā arī Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa) ir pieņemts, pamatojoties uz likumdevēja paredzēto pilnvarojumu noteikt privātpersonai atlīdzināmo juridiskās

palīdzības izmaksu maksimālo apmēru, tādējādi visas šīs normas ir cieši saistītas. Turklāt ir nepieciešams izvērtēt Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkta (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa) atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam Satversmes tiesas procesa principu ievērošanas aspektā. Visu šo normu, ciktāl tās noteic ar juridisko palīdzību saistīto izdevumu apmēru, atzīšana par neatbilstošām Satversmes 92. panta pirmajam teikumam ir iespējama tā paša pamatojuma ietvaros.

Satversmes tiesa jau šā sprieduma 14. punktā ir norādījusi uz principiem, kas Ministru kabinetam jāievēro, īstenojot rīcības brīvību ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājuma apmēra noteikšanā, lai tiktu nodrošināta tiesību normu atbilstība vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām, kā arī starptautiskajām un Eiropas Savienības tiesību normām. Līdz ar to Satversmes tiesa pēc būtības jau ir izspriedusi arī Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkta (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, atbilstību Satversmei.

Līdz ar to arī Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

16. Tā kā Satversmes tiesa atzina apstrīdētās normas un Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punktu (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, tai nepieciešams lemt par brīdi, ar kuru minētās normas zaudē spēku.

Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32. panta trešo daļu tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Savukārt šā likuma 31. panta 11. punkts

paredz Satversmes tiesas tiesības spriedumā norādīt brīdi, ar kuru šāda tiesību norma zaudē spēku.

16.1. Pieteikuma iesniedzēja lūdz atzīt apstrīdētās normas par spēkā neesošām no to pieņemšanas brīža, proti, 2015. gada 5. maija. No lietas materiāliem izriet, ka Pieteikuma iesniedzējai ir piemērotas apstrīdētās normas redakcijā, kas bija spēkā no 2015. gada 8. maija līdz 2020. gada 9. aprīlim.

Izmantojot Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktā piešķirtās tiesības, Satversmes tiesai lietās, kas ierosinātas pēc konstitucionālās sūdzības, pēc iespējas jānovērš personas pamattiesību aizskārums (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu*). Turklāt tiesai jāgādā arī par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu jaunus Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumus, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu sabiedrības interesēm (*sal. sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-71-01 26. punktu un 2015. gada 16. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-13-01 22. punktu*).

Minēto tiesību normu atzīšana par spēku zaudējušām no Pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža ir vienīgā iespēja aizsargāt šīs personas pamattiesības. Tādēļ attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju tās atzīstamas par spēkā neesošām no 2017. gada 17. janvāra, kad Valsts ieņēmumu dienests pieņēma lēmumu par Pieteikuma iesniedzējai atlīdzināmajiem juridiskās palīdzības izdevumiem (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 105.–109. lp.*).

Līdz ar to apstrīdētās normas, ciktāl tās neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju atzīstamas par spēkā neesošām no tās pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

16.2. Nosakot konkrētu brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, Satversmes tiesa izvērtē arī to, vai pastāv kādi apsvērumi, atbilstoši kuriem apstrīdētā norma būtu jāatzīst par spēkā neesošu ar atpakaļejošu datumu ne tikai attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 34. punktu*).

Nevar izslēgt tādu iespējamību, ka apstrīdētās normas un Noteikumu Nr. 859 3., 4. un 5. punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, vēl kādai personai ir piemērots un radījis tai Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu. Tiesiskajai situācijai piemērots risinājums būtu atzīt, ka attiecībā uz tām personām, kuras uzsākušas un turpina savu tiesību aizsardzību ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, minētās normas zaudē spēku no to pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Līdz brīdim, kad stāsies spēkā regulējums, ar kuru Ministru kabinets būs izpildījis savu pienākumu, kas tam noteikts Satversmes 92. panta pirmajā teikumā, tiesību normu piemērotājam tām personām, kurām ar juridisko palīdzību saistīti izdevumi radušies valsts prettiesiskas rīcības rezultātā, tiesības uz taisnīgu tiesu jānodrošina, tieši piemērojot Satversmes 92. panta pirmo teikumu un šā sprieduma atziņas un nosakot ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumu Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” 3., 4. un 5. punktu (redakcijā, kas bija spēkā no 2015. gada 8. maija līdz 2020. gada 9. aprīlim), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

2. Attiecībā uz sabiedrību ar ierobežotu atbildību „TAVEX” un personām, kas uzsākušas un turpina savu pamattiesību aizsardzību ar

vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem atzīt Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumu Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” 3., 4. un 5. punktu (redakcijā, kas bija spēkā no 2015. gada 8. maija līdz 2020. gada 9. aprīlim), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no attiecīgās personas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

3. Atzīt Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumu Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” 3., 4. un 5. punktu (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

4. Attiecībā uz personām, kas uzsākušas un turpina savu pamattiesību aizsardzību ar vispārējiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, atzīt Ministru kabineta 2011. gada 8. novembra noteikumu Nr. 859 „Noteikumi par privātpersonai atlīdzināmo juridiskās palīdzības izmaksu maksimālo apmēru” 3., 4. un 5. punktu (redakcijā, kas ir spēkā no 2020. gada 10. aprīļa), ciktāl tas neparedz ar juridisko palīdzību saistīto nepieciešamo izdevumu atlīdzinājumu saprātīgā apmērā, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no attiecīgās personas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Aldis Laviņš